

ΟΙ ΣΦΑΚΙΩΤΕΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ
ΚΑΙ Ο ΥΠΟΤΙΘΕΜΕΝΟΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Τὸ ἔτος 1357 οἱ κάτοικοι τῆς Λευκάδας, ὑπήκοοι τοῦ Zorzi Gratiano, Αὐθέντη Λευκάδος⁽¹⁾, ὑποκινούμενοι ἀπὸ τὸ Νικηφόρο, Δεσπότη τῆς Ἡπείρου καὶ τὸ Λεονάρδο Α' τὸν Τόκκο, παλατινο κόμη Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τοῦ Βενετοῦ χωροδеспότη τους, «ὠχυρώθησαν ἐν τῇ ἀγορόλει Ἐπισκοπία καὶ συνέκλεισαν αὐτὸν ἐκεῖνον (=τὸν Γρατιανὸ) εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὸ φρούριον⁽²⁾ αὐτῆς». ⁽³⁾ Μὲ τὸ τοπωνύμιον Ἐπισκοπία δηλοῦται ἡ Ἐπισκοπή, ἣγουν μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τὸ Γενέσιον, ἔδρα τῶν Ἐπισκόπων μέχρι τὸ 1513 καὶ Ἀρχιεπισκόπων μέχρι τὸ 1697 τῆς Λευκάδας, ποὺ κεῖται στὸ χωριὸ Σπανοχώρι τῆς Κοινότητος Σφ ακ ι ω τ ῶ ν. ⁽⁴⁾ Ἡ ὑπαρξὴ τῆς Ἐπισκοπῆς στὴν περιοχὴ Σφακιωτῶν ἔκαμε τὸν Ἀρ. Βαλαωρίτη νὰ ὀνομάσει στὸ ἀτέλειωτο ἔργο του «Φωτεινός», ποὺ ἀναφέρεται σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐπανάστασιν, τοὺς ἐπαναστάτες «Σφ ακ ι σ ά ν ο υ ς», ἣγουν κατοίκους τῶν Σφακιωτῶν. Ἔτσι ὁ ἥρωάς του Φωτεινός, ἀπαντώντας στὴν ἐρώτησιν τοῦ Gratiano,

— Πούθε κατὰγεσάι μουρέ; λέγει:

— Ἐδῶθε... Σφακιάνος. ⁽⁵⁾

Καὶ ὁ Λευκάδιος ἱστορικὸς Σπ. Βλαντῆς ἀναγράφει πὼς «κατετρόπωσαν [ἐν τὸν Gratiano] οἱ γενναῖοι Σφακιάνοι» ⁽⁶⁾. Στὰ παραπάνω ὁ σύγχρονος Λευκάδιος ἱστορικὸς Κωνσταντῖνος Μαχαιράς⁽⁷⁾ παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἐπαναστάτες κατὰ τοῦ Zorzi Gratiano ἀποκλείεται νὰ ἦταν Σφ ακ ι σ ά ν ο ι, γιατί ἡ συστάδα τῶν χωριῶν ποὺ φέρονται μὲ τὸ ὄνομα «Σφ ακ ι ω τ ε ς» εἶναι μεταγενέστερη καὶ καταχωρίζει μάλιστα χωριὸ ἀπὸ προγενέστερη μελέτη τοῦ Σπ. Βλαντῆ⁽⁸⁾, κατὰ τὸ ὁποῖο «πολλοὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Σφακιωτῶν εἶναι ἀπόγονοι Κρητῶν, μεταναστευσάντων περὶ τὰ τέλη τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος ἐκ Σφακίων, διατηρήσαντες τὸ ὄνομα τῆς μητροπόλεως καὶ τὰς εἰς — ἀκῆς καταλήξεις τῶν κυρίων ὀνομάτων».

Στὸ σημεῖωμά μας αὐτὸ θὰ δεῖξουμε ὅτι τὸ τοπωνύμιον εἶναι προγενέστερο καὶ συνεπῶς δὲν ὀφείλεται στὴ μετοικεσία μερικῶν οἰκογενειῶν προσφύγων Κρητῶν στὴ Λευκάδα, μετὰ τὴν κατάληψή της ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς τὸ 1684.

Τὸ τοπωνύμιον «Σφακιῶτες» ἀποδεικνύεται προγενέστερο ἀπὸ τὴ μετοικεσία Κρητῶν προσφύγων στὴν ὑπόλοιπη βενετοκρατούμενη Ἐπτάνησο, ἀπ' ὅπου πέρασαν στὴ βενετοκρατούμενη ἀπὸ τὸ 1684 Λευκάδα ἀπὸ τὰ ἑξῆς: (α) στὰ σύγχρονα μὲ τὴν κατάληψιν τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς ἔγγραφα ἢ ἔντυπα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται τὸ τοπωνύμιον, δὲν ὑπάρχει καὶ δήλωσις τοῦ πιθανολογούμενου προγενέστερου, τὸ ὁποῖο μὲ τὸν καιρὸ ἐξαλείφθηκε—ἀν βέβαια δεχθῶμε πὼς ὀφείλεται στὴν τότε μετοικεσία Κρητῶν. (β) καὶ κυρίως γιατί μνημονεύεται ἤδη στὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας στὴ Λευκάδα (1599—1684).

(α). Οἱ μνείαι τοῦ τοπωνυμίου στὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχιεπιφυλακείου Λευκάδας εἶναι πολλῆς καὶ σὲ καμιά περίπτωση δὲν παρατηρεῖται παράλληλη ἀναφορὰ τοῦ παλαιότερου ὑποτιθέμενου τοπωνυμικοῦ. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἔντυπον *Stampa dei villici della villa Sfaciotes*, μιὰ πηγὴ γενικώτερης σημασίας γιὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας στὴ Λευκάδα καὶ γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς γεωκτησίας στὸ νησί, ἰδίως κατὰ τὴ Βενετοκρατία. Περιέχει δημόσια ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὶς γαῖες τῶν Σφακιωτῶν καὶ ἐκδίδεται ἐξ αἰτίας διαφορῶν τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ Ἀθηναίου κόμητος Βερνάρδου Μακόλα, στὸν ὁποῖον εἶχαν παραχωρηθῆ ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς μεγάλες ἐκτάσεις τῆς περιοχῆς.

(β). Ἡ δευτέρα καὶ κύρια μαρτυρία εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ τοπωνυμίου κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας στὴ Λευκάδα (1499—1684). Πρόκειται γιὰ ἓνα ἑταπύ, γραμμῆνο στὴν Τουρκικὴ, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται μεταβίβασις κτήματος εὐρισκόμενον στὸ χωριὸ Σφακιῶτες. Τὸ ἑταπύ (I) αὐτὸ βραῖσκεται στὸ Ἀρχιεπιφυλακεῖο Λευκάδας ⁽⁹⁾ μαζὶ μὲ ἄλλα ὅμοια τουρκικὰ ἔγγραφα καὶ φέρει χρονολογίαν 1090 (=1678). Στὴ δευτέρα σελίδα φέρει τὴν (II) ἀμέσως δημοσιευομένη ἑλληνικὴ ἔνδειξιν καὶ στὴν πρώτη πάνω ἀπὸ τὴν τουρκικὴν γραφὴν καὶ κατ' ἀντίστροφον φορὰ ἄλλη ἔνδειξιν στὰ ἰταλικά (III).

Καταχωρίζουμε (I) την περίληψη του 'ταπού' και φωτοτυπικό του αντίγραφου, (II) τη μνεία του τοπωνυμίου που βρίσκεται στο verso του 'ταπού' και (III) την Ιταλική ένδειξη της παρουσίας του 'ταπού' (26 Μαΐου 1695) σε αρμόδια υπηρεσία.

(I) *Περίληψη του «ταπού»*. Ταπού εκδιδόμενο από το διοικητή του χωριού 'Ισφακιόυρ' κατά το σεληνιακό έτος 1090. Αφορά σε γαίες τη μονής του 'Αγίου 'Ιωάννου, που κείται στο σύνορο του χωριού 'Ισφακιόυρ, καταχωρισμένες στο όνομα των Ιερέων 'Θεοφάνη (?) και 'Ανθίμου, οι οποίοι και πλήρωσαν τους φόρους και τα τέλη των γαιών.

1679 *ταποι του αγίου 'Ιωαννου οισ*
(II) *το σφακισάνικο] σινορο απο*
τομπρα ήμαγα τονοιο] του
χασάμπαιε

1679 *ταπι του αγίου 'Ιωάννου εις*
το σφακισάνικο σύνορο από
το μπραήμαγα, τον υγιό του
χασάμπει

Addi 26 Maggio 1695 s(ti-
(III) *le) N(uovo). Presentata dal*
Padre Abbate de Coccigni
Ecclisà in] essecussione del
proclama et li fù anco resti-
tuita

Κατά την 26 Μαΐου 1695, νέο ημερολόγιο. Παρουσιάσθησα από τον ηγούμενο της Κόκκινης 'Εκκλησίας σύμφωνα με την προκήρυξη και αποδοθείσα.

(II) *του αγίου 'Ιωαννου οισ το σφακισάνικο σινορο*: Πρόκειται για το ναό του αγίου 'Ιωάννου στην τοποθεσία "Ασφακιά" των Σφακιωτών. Ο ναός αυτός ήταν μετόχι του μοναστηριού "Κόκκινη 'Εκκλησία", που ιδρύθηκε κατά το έτος 1478 (23).

(III) *Padre Abbate*: Δεν πρόκειται για Ιερέα ονομαζόμενον "Αμπάτη, αλλά για τον ηγούμενο της μονής της "Κόκκινης 'Εκκλησίας". Πρβλ. και: «[...] *dal Abbate del sudetto* [: Κόκκινη 'Εκκλησία] *convento Cipriano Vlascorulo*».(24)

Συμπερασματικώς λοιπόν λέγεται ότι οι καταλήξεις σε -άκης, που φέρουν τα ονόματα των κατοίκων των Σφακιωτών, και μάλιστα στο βαθμό που μπορούν να ελεγχθούν αυτά κρητικής προέλευσης, αποτελούν μεταγενέστερη ιστορική σύμπτωση. Θα χρειάζοταν συνεπώς άλλη έρευνα σχετικά με τις κρητικές οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στη Λευκάδα κατά τα τέλη του ΙΖ' αιώνα, ή όποια όμως φεύγει από τα όρια και τις προθέσεις τούτου του σημειώματος. Όσο για το πρόβλημα μιας προγενέστερης

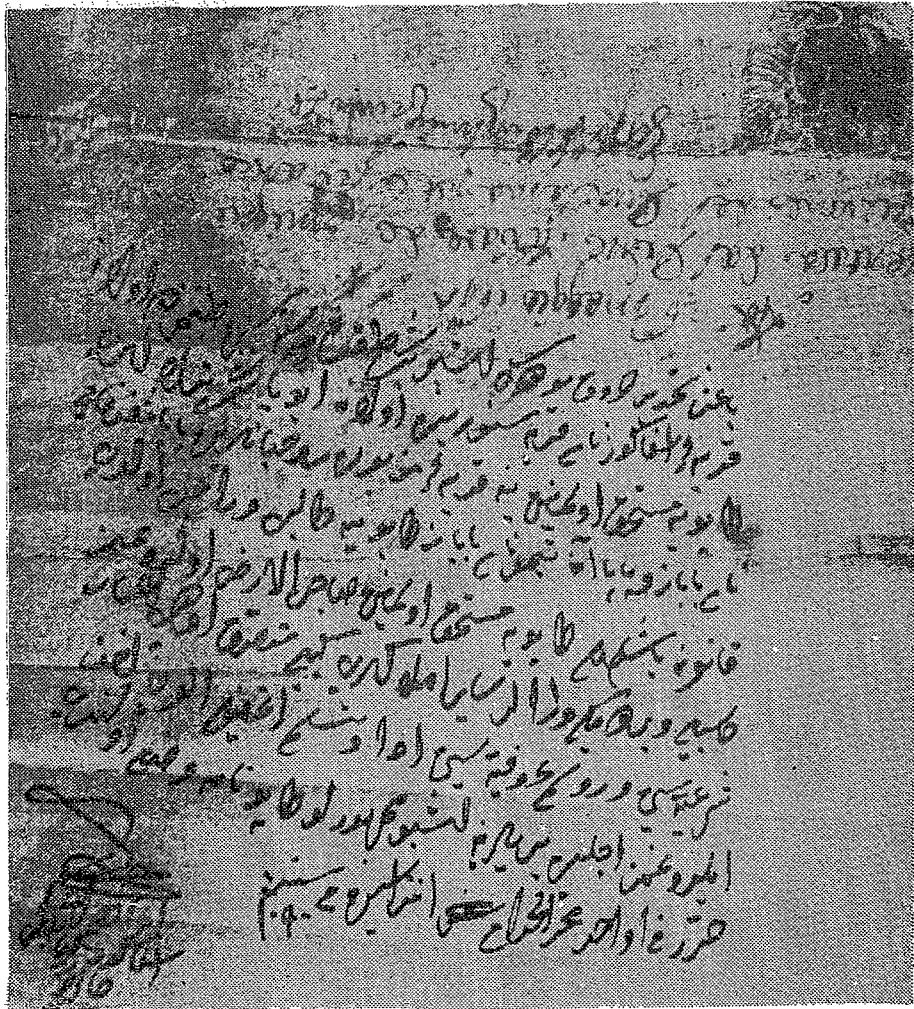
εγκατάστασης Σφακιανών Κρητών στη Λευκάδα, από την όποια και να προέκυψε το τοπωνύμιο, αυτό μόνο υποθετικά μπορεί να τεθεί δίχως μάλιστα πιθανότητες επαλήθευσης.

Ας σημειωθεί έξ' άλλου ότι ο τύπος Σφακισάνος, που δηλώνει τον κάτοικο των Σφακιωτών στοιχει' προς τους: Πόρ(ι)σάνος (του Πόρου), Έγκλουβής(ς), Καρ(υ)σάνος (της Καρυάς) κ.ά., που ακούγονται στη Λευκάδα δίπλα στους τύπους σε-ίτης 'Αϊπειρίτης, 'Αγιομαυρίτης, Κατωχωρίτης κ.τ.λ.) και σε-ώτης (Βασιλικιώτης, Μεγανησιώτης, 'Αλατριώτης κ.τ.λ.). Πιθανώτεση φαίνεται ή έκδοχή πως το έτυμο του τοπωνυμίου είναι το άσφακία, άσφακιά (πρβλ. 'Αγιο 'Ιωάννη στην 'Ασφακιά), όθε προέκυψε το πληθυντικό 'Ασφακιώτες που μαρτυρείται σε έγγραφο του 1770: «εμεις ιγιε-ροτες κατι[κοι] του χοργιονε ασφακιοτες» κ.τ.λ. (25). Παράλληλα με τον τύπο 'Ασφακιώτες πρόκυψε κι ο τύπος Σφακισάνοι, όθε και το Σφακισάνικος κατ' αναλογία προς το παραπάνω σε-άνος (πρβλ. και Πηγασάνοι, κατά παραφθορά Πιατσάνοι, όπου υποδηλώνεται τοπωνύμιο Πηγάδια (στά) και το άμάτυρο Πηγασ-διώτες).

Συνεπώς το 'έθνικό' Σφακιώτες, με το όποιο δηλούνταν οι κάτοικοι της ['Α]σφακιάς, μετέπεσε σε τοπωνυμικό κατά το Καρυ-ώτες, προφανώς προών 'έθνικό' (έτυμ. Καρυά), που μετέπεσε σε τοπωνυμικό. Το ['Α]σφακιά - Σφακιώτες (έγώ: Περατιά - Περατιανοί, όποτε θα έπρεπε Σφακιανοί), κατά το παραπάνω Καρυά - Καρυώτες, όθε το 'έθνικό' Καρυωταίοι.

ΣΠ. Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ

(Σελίδες 295-300 της Ε.Τ. 1960)

Φωτοτυπία τοῦ 'τυπού'. Ἐπάνω δεξιά ἡ ἐνοφράγιστη βεβαίωση τῶν βενετικῶν ἀρχῶν.

Πενναφίριστα
 Λυιέσο Χρήστου Θεοχαράκου.

Βυιένα σην ἐρευνα του Λυιέρου Ασφραχά
 σην "Εθναμοισαμί Πρωτοσφοριά 1960 η".